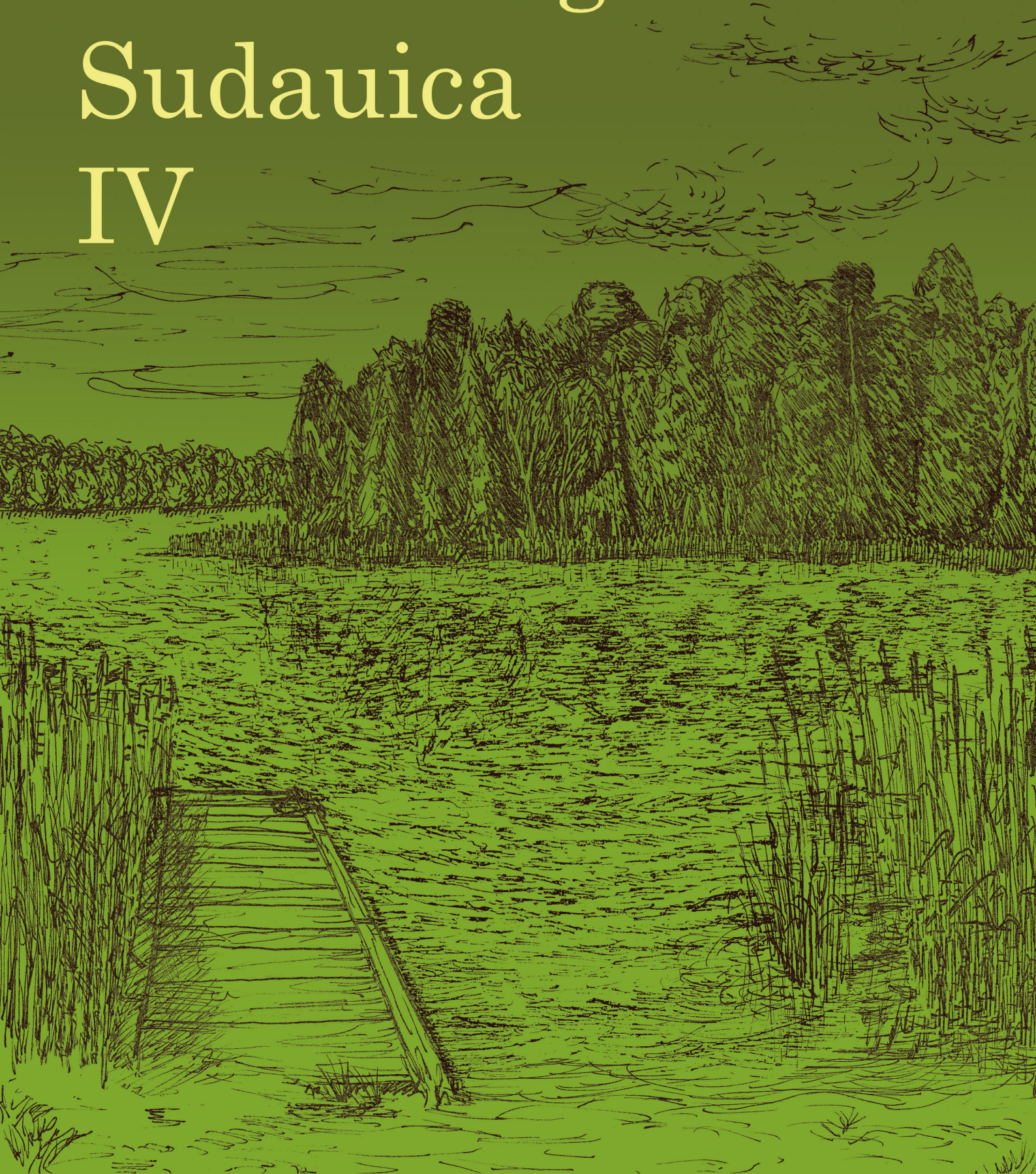

Studia Archaeologica Sudaunica IV

**STUDIA
ARCHAEOLOGICA
SUDAUICA**

Tom IV

Muzeum Okręgowe w Suwałkach
Wydział Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego

**STUDIA
ARCHAEOLOGICA
SUDAUICA**

Tom IV

Warszawa 2024

Studia Archaeologica Sudauica, vol. IV

Collegium redakcyjne

Jerzy Brzozowski, Anna Juga-Szymańska, Jerzy Siemaszko, Paweł Szymański

Redakcja tomu

Anna Juga-Szymańska, Paweł Szymański

Współpraca redakcyjna

Rasa Banytė-Rowell, Krzysztof Burek, Stephen Rowell, Andra Simniškytė

Opracowane graficzne tomu

Paweł Szymański, Michał Szymański, Tomasz Szmit

Tłumaczenia

Sabina Siemaszko, Kinga Brzezińska, Anna Juga-Szymańska

Skład i łamanie

Tomasz Szmit

Projekt okładki

Paweł Szymański

Na okładce wykorzystano grafikę autorstwa Michała Szymańskiego przedstawiającą wyspę Sacin na jeziorze Rajgrodzkim

Zdjęcie prof. Mariana Pokropka pochodzi ze zbiorów prywatnych, fot. K. Snarski

ISBN MOS 978-83-61494-35-5

ISBN WA UW 978-83-66210-47-9

ISSN 2544-9982

© Muzeum Okręgowe w Suwałkach,
ul. T. Kościuszki 81, PL 16400, Suwałki

© Wydział Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego,
ul. Krakowskie Przedmieście 26/28, PL 00-927 Warszawa

Publikacja dofinansowana przez Uniwersytet Warszawski

Druk i oprawa

Drukarnia Biały Kruk Milewscy sp.j.
Tygrysia 50, Sobolewo
15-509 Białystok
tel. 85 74 04 704, 85 868 40 60
e-mail: drukarnia@bialykruk.com

Spis treści

Od Redakcji	9
STUDIA I MATERIAŁY	
Sylwia DOMARADZKA	
Osadnictwo subneolityczne tzw. nurtu kontynentalnego w rejonie Pojezierza Suwalskiego oraz Ełckiego	17
Subneolithic settlements of the so-called continental trend in Suwałki and Ełk Lake Districts	
Anna BUCHOLC	
Osada z okresu wpływów rzymskich i średniowiecza w Tworkach Skrodzkich nad jeziorem Rajgrodzkim	41
A settlement from the Roman Period and Middle Ages in Tworki Skrodzkie on Lake Rajgrodzkie	
Andra SIMNIŠKYTĖ, Rūta KARALIŪTĖ, Linas KVIZIKEVIČIUS	
The settlement site in Mikniškiai (South-West Lithuania). New materials for the studies of the Trans-Nemunas Region settlement in the Roman Iron Age	223
Osada w Mikniškiai (południowo-zachodnia Litwa). Nowe materiały do studiów nad osadnictwem na Litwie Zaniemeńskiej w okresie wpływów rzymskich	
Iwona LEWOC, Paweł SZYMAŃSKI	
Nietypowa zapinka z wczesnego okresu wpływów rzymskich z Puszczy Boreckiej	261
An untypical fibula from the Early Roman Period discovered in the Borecka Forest	

Wojciech NOWAKOWSKI

- Skutki wydarzeń w afrykańskim amfiteatrze, czyli moneta cesarza Gordiana z Płociczna** 269

The aftermath of the events in the African amphitheater, or the coin of Emperor Gordian from Płociczno

Marcin ENGEL, Cezary SOBCZAK, Piotr IWANICKI

- Nowe materiały do badań Jaćwieży. Weryfikacyjne badania archiwalnego stanowiska w dawnym Plöwken, Kreis Treuburg – obecnie Judziki, pow. olecki** 277

New materials for the study of Yatvingia. Verification research of the archival site in the former Plöwken, Kreis Treuburg – currently Judziki, Olecko district

ODKRYCIA I KOMUNIKATY

Lech PAWLATA

- Ślady metalurgii brązu w Horodniance nad Biebrzą** 299

Traces of bronze metallurgy in Horodnianka on the Biebrza River

Jakub PAWLAK

- Na pograniczu. Uwagi do fragmentów ceramiki ze stanowiska Dreństwo 4** 305

At the Borderland. Comments on pottery fragments from Dreństwo, site 4

Vital SIDAROVICH, Iwona LEWOC

- Znaleziska sesterców Eliusza i Kommodusa z Puszczy Boreckiej** 313

Sestertii of Aelius and Commodus from the Borecka Forest

Iwona LEWOC

- „Kolekcja” zabytków z Puszczy Boreckiej** 319

“Collection” of artefacts from the Borecka Forest

Z HISTORII ARCHEOLOGII

Danuta JASKANIS

- Było nas dwoje archeologów osiadłych na stałe w Białymstoku. Rozmyślania nad zepsutym laptopem** 331

We were the two archaeologists who settled in Białystok

Krzysztof SNARSKI

- Jaką marszrutę przygotował nam Pan na dziś?* Etnograficzne badania terenowe z profesorem Marianem Pokropkiem na Suwalszczyźnie** 365

“What route have you prepared for us today?” Ethnographic field research with Professor Marian Pokropek in the Suwalki region

RECENZJE I OMÓWIENIA

Joanna KALAGA

- Recenzja:** Grażyna Iwanowska, Cezary Sobczak, Marcin Engel,
„Grodzisko w Jeglińcu. Jaćwieskie centrum osadnicze w świetle badań
archeologicznych i przyrodniczych”, Państwowe Muzeum Archeologiczne,
Warszawa 2022 r. 373

KRONIKA NAUKOWA

Anna BITNER-WRÓBLEWSKA, Wojciech WRÓBLEWSKI

- Ćwierć wieku Seminarium Bałtyjskiego** 383
25 years of the Baltic Seminar

Anna Bitner WRÓBLEWSKA, Jerzy BRZozowski,

Renata MASKOWICZ-SIKOROWSKA, Jerzy SIEMASZKO

- Międzynarodowa konferencja „50 lat minęło.
Co dalej z kulturą sudowską?”. 5–8 października 2023 roku, Suwałki** 395
International conference “50th Anniversary.
What is the Future of the Sudovian culture?” 5–8 October 2023, Suwałki

Monika RADZIKOWSKA

- „Reakcja”, czyli Augustowski Festiwal Pasji do Nauki** 409
“Reaction”, or Augustów Festival of Passion for Science

Maciej KARCZEWSKI

- Kompleksowa Ekspedycja Jaćwieska. Biografia i dziedzictwo** 417
Multidisciplinary Yatvingian Expedition. Biography and Legacy

Przynależność administracyjna miejscowości wymienionych w tomie 427

Wykaz skrótów 433

Od Redakcji

Prezentujemy Państwu kolejny – IV tom wydawnictwa *Studia Archaeologica Sudaucica*. Jest to pierwszy tom po pandemii i, niestety, kolejny w czasie trwania wojny w Ukrainie. Poprzedni, choć sygnowany 2021 rokiem, ukazał się, gdy wojna dopiero wybuchła. Obecny zostaje wydany w czasie, gdy trwa ona już od ponad 1000 dni! Śmierć w owym czasie pochłonęła setki tysięcy niewinnych ofiar. Cześć ich pamięci! Należy mieć nadzieję, że to szaleństwo strony rosyjskiej, sprzymierzonej obecnie z jednym z najstraszliwszych reżimów w historii, będące dla niej hańbą, zakończy się jak najszybciej.

Tom poświęcamy zmarłemu w 2023 roku profesorowi Marianowi Pokropkowi, znakomitemu polskiemu etnografowi, w badaniach którego ziemie pojaćwieskie stanowiły jeden z priorytetów. Profesor Marian Pokropek, mimo że nie był archeologiem, wniósł duży wkład w działania Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej, kierując jej częścią etnograficzną. Przez wiele lat był też znakomitym współpracownikiem Muzeum Okręgowego w Suwałkach. Więcej o Profesorze i wspólnych działaniach mówi tekst Krzysztofa Snarskiego.

Niniejszy numer jest zdominowany przez publikacje materiałów osadowych. W dziale *Studia i Materiały* zaprezentowana została długo pozostająca wielką niewiadomą osada w Tworkach Skrodkich. Opracowanie powstało w ramach pracy magisterskiej Anny Bucholc, która włożyła w nie wiele żmudnej pracy. Z powodu utraty części materiałów zabytkowych i dokumentacji monografia ta jest obarczona wieloma znakami zapytania, ale Autorka wykazała się dużą determinacją w odtworzeniu danych pozyskanych podczas wykopalisk w latach 80-tych XX wieku. Można było tego uniknąć, gdyby w swoim czasie we właściwy sposób zabezpieczono materiały zabytkowe i dokumentację, a przede wszystkim opublikowano je niezwłocznie po badaniach. Niestety tak się nie stało.

Kolejna prezentowana w tomie osada jest położona już na terenie Litwy Zaniemeńskiej (artykuł trojga Autorów – Andry Simniškytė, Rūty Karaliūtė i Linasa Kvizikevičiausa). Teren ten nie był nigdy badany na dużą skalę, a sytuacja kulturowa w okresie wpływów rzymskich jest dalece niejednoznaczna. Publikowanie nowopozyskanych materiałów pozwoli więc nieco rozjaśnić obraz kulturowy tych ziem.

Pozostałe materiały zaprezentowane w tym dziale wcale nie są mniej ciekawe. Zacząć należy od omówienia zabytków subneolitycznych z Suwalszczyzny. Zostały one zaprezentowane przez Sylwię Domaradzką syntetycznie w sposób, który nie jest typowy dla ośrodka

warszawskiego. Jest to zatem *novum* nie tylko jeśli chodzi o prezentację wybranych materiałów, ale też o zupełnie odmienny sposób opracowania.

W dziale tym znajdą również Państwo szczegółowe przyjrzenie się jednemu z nietypowych znalezisk z Puszczy Boreckiej. Autorzy Iwona Lewoc i Paweł Szymański postarali się wyjaśnić jego charakter i pochodzenie. Znajdą tu również Państwo artykuł Wojciecha Nowakowskiego, który rozprawia się z *fakenews* `em sprzed wielu dziesięcioleci, w logiczny sposób pokazując, że pogoń za sensacją archeologiczną i publikacja niesprawdzonych tez prowadzi do nieporozumień.

Dział *Studia i Materiały* kończy publikacja stanowiska w Judzikach (dawniej administracyjnie przynależnego do miejscowości Plówken). Marcin Engel, Cezary Sobczak i Piotr Iwanicki analizują zarówno dawne, jak i nowe znaleziska z okresu wczesnego średniowiecza z części Mazur przebadanej bardzo słabo przez archeologów niemieckich, która ujawnia niezwykle ciekawe zabytki.

Dział *Odkrycia i Komunikaty* rozpoczyna tekst Lecha Pawlaty o niedawnych bardzo interesujących znaleziskach w Horodniance na Podlasiu.

Nowe badania publikuje też Jakub Pawlak, który wraca do już znanego wcześniej stanowiska w Dreństwie, by pokazać go w świetle najnowszych odkryć podwodnych, a zatem nasze pismo wkracza w dziedzinę archeologii podwodnej.

Teksty Vitala Sidarovicha i Iwony Lewoc przybliżają natomiast nowe odkrycia w Puszczy Boreckiej. Numizmatyczne opracowanie sesterców imperatora Kommodusa i mało znanego cezara Eliusza stało się przyczynkiem do rozważań nad napływem i deponowaniem monet w kulturze sudowskiej. Iwona Lewoc w swym tekście o zabytkach z Puszczy Boreckiej prezentuje natomiast ciekawe znaleziska, które nigdy nie pojawiłyby się w obiegu naukowym, gdyby nie działalność popularyzacyjna archeologów.

W dziale *Z historii Archeologii* znajdą Państwo wspomnienia Pani Danuty Jaskanis z okresu, gdy właściwie tworzyła od podstaw Dział Archeologii muzeum w Białymstoku, oraz tekst Krzysztofa Snarskiego o zmarłym w 2023 roku profesorze Marianie Pokropku.

W dziale *Recenzje i Omówienia* przedstawiamy długo oczekiwaną monografię średniowiecznego grodziska w Jeglińcu, omówioną przez Joannę Kalagę. Opracowaniu temu, jak wskazuje autorka recenzji, czas posłużył, bo wzbogaciło się ono o nowoczesne metody analityczne.

Dział *Kronika* rozpoczyna jubileuszowy tekst Anny Bitner-Wróblewskiej i Wojciecha Wróblewskiego, gospodarzy Seminarium Bałtyjskiego powstały z okazji 25-lecia wieku tej inicjatywy, powołanej przez Jerzego Okulicza-Kozaryna.

W drugim artykule Anna Bitner-Wróblewska, Jerzy Brzozowski, Renata Maskowicz-Sikorowska i Jerzy Siemaszko przedstawili ważną konferencję poświęconą 50-leciu wprowadzenia do obiegu naukowego przez Mariana Kaczyńskiego pojęcia *kultura sudowska*. Było to syntetyczne podsumowanie dotychczasowej wiedzy, ale też postawienie wielu pytań badawczych na przyszłość. Sama konferencja miała miejsce w Suwałkach w październiku 2023 roku.

Znajdą tu Państwo również przedstawienie przez Monikę Radzikowską oddolnej, ale bardzo twórczej, inicjatywy fundacji Terra Desolata, która zorganizowała w Augustowie piknik naukowy przyciągając do tego pięknego miasta nie tylko przedstawicieli wielu instytucji naukowych, ale i rzesze zwykłych ludzi.

Dział, a zarazem tom, kończy tekst Macieja Karczewskiego dotyczący dwóch konferencji poświęconych dorobkowi Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej – fenomenu, który zrzeszał specjalistów różnych dziedzin i stał się jednym z podwalin utworzenia w Białymstoku tak ważnej instytucji, jaką było Białostockie Towarzystwo Naukowe (wydawca Rocznika Białostockiego). Obie konferencje wzmiankowane przez Autora miały miejsce w 2021 i 2022 roku.

Pozostajemy zatem przy koncepcji prezentacji tekstów zarówno zasłużonych archeologów, jak i młodych dopiero rozpoczynających swe badania adeptów tej sztuki.

Z życzeniami przyjemnej lektury

Redakcja SAS

Marian Pokropek (1932-2023)

Vital SIDAROVICH

Wydział Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego

Iwona LEWOC

Fundacja Terra Desolata

Znaleziska sesterców Eliusza i Kommodusa z Puszczy Boreckiej

Wiosną 2023 roku Fundacja Terra Desolata, we współpracy z Wydziałem Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, rozpoczęła możliwie systematyczne i kompleksowe rozpoznanie wschodniej części Puszczy Boreckiej, w województwie warmińsko-mazurskim¹.

Podczas badań powierzchniowych w sierpniu 2023 roku przy użyciu wykrywaczy metali, zarejestrowano nieznane wcześniej stanowisko archeologiczne – Szwałk, st. 18. Obszar występowania zabytków jest duży – zajmuje ok. 12 ha – składa się z kilku niewysokich wzgórz porozdzielanych niewielkimi obniżeniami. Od zachodu i północny otoczony jest korytem i rozlewiskami Czarnej Strugi, natomiast wschodnią granicę wyznacza wyraźne, podmokłe obniżenie terenu. Jedynie południowy skraj stanowiska określono wyłącznie na podstawie zasięgu występowania zabytków.

Miejsce to jest aktualnie interpretowane jako osada ludności zachodniobałtyjskiej. Jest za wcześnie, żeby jednoznacznie przesądzać, czy mamy do czynienia z jednym dużym osiedlem czy kompleksem mniejszych, funkcjonujących w jakiejś zależności od siebie. Najstarsze znalezione na stanowisku zabytki pochodzą z wczesnego okresu wpływów rzymskich, najmłodsze datowane są na wczesne średniowiecze. W planach są dalsze badania mające na celu określenie funkcji, chronologii i – o ile będzie to możliwe – również przynależności kulturowej.

Jednym ze znalezisk jest brązowa moneta rzymska² odnaleziona w humusie leśnym, w północno-zachodniej części stanowiska, na głębokości ok. 20 cm. Przedmiot został znaleziony na skraju podłużnego, nieregularnego wkopu o długości ok. 65 m,

1 Prace prowadzone są w ramach projektu pn. *Rozpoznanie, opracowanie i upowszechnienie wiedzy o zamierzłym dziedzictwie Puszczy Boreckiej* finansowanego ze środków budżetu państwa, przyznanych przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach programu „Nauka dla Społeczeństwa II”, nr umowy: NdS-II/SN/0317/2024/01, czas realizacji: lata 2024–2027.

2 Serdeczne podziękowania chcielibyśmy wyrazić znalazcy – Panu Michałowi Duchlińskiemu z Warmińsko-Mazurskiego Stowarzyszenia Historyczno-Kolekcjonerskiego.

Rycina 1. Szwałk, st. 18. Sesterc Kommodusa. Fot. M. Bogacki

ułożonego południkowo, wzdłuż leśnej drogi. Być może jest to nieużywana od lat, niewielka piasznica. Początkowo brana pod uwagę interpretacją były również relikty wojennej działalności w tym rejonie. Brak znalezisk militarnych oraz innych pozostałości manifestujących się w terenie pozwala wykluczyć tę hipotezę.

W najbliższym otoczeniu monety nie zarejestrowano żadnych innych przedmiotów zabawkowych czy też śladów obecności obiektu archeologicznego lub warstwy kulturowej, więc należy ją uznać za znalezisko luźne.

Jest to sesterc (Ryc. 1), wybitý w Rzymie w roku 178, podczas wspólnego panowania Kommodusa i jego ojca Marka Aureliusza:

Av.: L AVREL COMMODVS [AVG TR] P III, popiersie Kommodusa w wieńcu laurowym, w prawo.

Rv.: LIB[ERTAS AVG IMP II COS P P], po bokach S C, Libertas stoi w lewo, w prawej ręce trzyma pileus, w lewej ręce berło.

Rzym, Kommodus (okres wspólnych rządów z Markiem Aureliuszem, 177–180), sesterc, mennica: Rzym, 178 r.

Brąz, 16,53 g, 29,7 mm, RIC III 1590 (aurelius).

Moneta pokryta jest zieloną patyną, jej stan zachowania należy określić jako przeciętny – legendy są częściowo zatarte, zwłaszcza na rewersie.

Jesienią 2024 roku podczas prac terenowych (równoczesnych badań powierzchniowych i wykopaliskowych) prowadzonych na stanowisku Szwałk 18 została odnaleziona kolejna moneta³. Zalegała ona bardzo płytko, zaledwie 3 cm poniżej poziomu gruntu – w humusie tuż pod ściółką. Numizmat znajdował się we wschodniej części stanowiska, kilka metrów na zachód od niewielkiego, dziś suchego, obniżenia – niewykluczone, że w przeszłości był to teren podmokły. Omawianej monety nie udało się powiązać z żadnym obiektem archeologicznym.

3 Serdeczne podziękowania chcielibyśmy wyrazić znalazcy – Panu Konradowi Jezierskiemu z Fundacji Terra Desolata.

Rycina 2. Szwąłk, st. 18. Sesterce Eliusza. Fot. M. Bogacki

Jest to sesterce (Ryc. 2) z wizerunkiem cesarza Eliusza⁴, wybity w Rzymie w roku 137, podczas panowania Hadriana:

Av.: [L AE]LIVS [CAESAR], głowa Eliusza, w prawo.

Rv.: TR P[OT CO]S II, po bokach S C, Spes stoi w lewo, trzyma kwiat i połą szaty.

Hadrian (Cesarz Eliusz), sesterce, mennica: Rzym, 137 r.

Brąz, 20,9 g, 31,9 mm, RIC II, Part 3 (drugie wydanie) Hadrian 2695.

Moneta pokryta jest zieloną patyną, na powierzchni występują straty, legendy są częściowo zatarte. Stan zachowania monety należy określić jako przeciętny.

W powiecie oleckim znaleziska monet rzymskich nie są częste. Znane zaledwie dwie monety rzymskie z wykopalisk na cmentarzysku Czerwony Dwór (stanowisko XXI⁵), prowadzonych przez Pawła Szymańskiego [P. SZYMAŃSKI 2013, ryc. 9:3, 23:2]. Jedna z nich to bardzo wytarty sesterce Hadriana odkryty w zniszczonym grobie centralnym kurhanu 43 (obiekt 109). Drugi sesterce, z grobu 41 w kurhanie 33, wybity został za panowania Aleksandra Sewera⁶. Obiekt ten prezentował się jako kamienna skrzynia zawierająca urnę i towarzyszące jej naczynie, moneta znajdowała się w urnie.

Nieco więcej monet rzymskich zarejestrowano w powiecie gołdapskim, przylegającym od północy do powiatu oleckiego. Są to monety pochodzące z cmentarzysk Boćwinka (dawn. Alt-Bodschwingken – W. NOWAKOWSKI 2001, 46, tam starsza literatura), Lisy (dawn. Lyssen – W. NOWAKOWSKI 2001, 68–69, tam starsza literatura) i Grunajki (dawn. Gruneyken – W. NOWAKOWSKI 2001, 55–56, tam starsza literatura), a także pojedyncze znaleziska z okolic wsi Nowa Boćwinka (dawn. Neu-Bodschwigken – W. NOWAKOWSKI 2001, 81–82, tam starsza literatura).

Również stosunkowo blisko wsi Szwąłk, we wschodniej części powiatu węgorzewskiego odnotowano znaleziska kilku kolejnych monet. Są to sesterce Antoninusa Piusa,

4 Eliusz (Cejoniusz Kommodus – Lucius Aelius Verus Caesar), urodzony jako Lucius Ceionius Commodus był adoptowanym synem Hadriana (od 136 roku). Wyniesiony przez niego do godności cesarza i przewidywany na następcę, zmarł kilka miesięcy przed Imperatorem (w 138 roku). Monety z wizerunkiem Eliusza były bite dopiero w 137 roku.

5 Obecnie Szwąłk, st. 16.

6 RIC 596, Rzym, 222–231 – według określenia dokonanego przez dr hab. Renatę Ciołek (WA UW).

Aleksandra Sewera i Gordiana III z miejscowości Grodzisko [W. NOWAKOWSKI 2001, 55, tam starsza literatura] oraz znaleziona w pobliżu wsi Kuty prowincjonalna moneta rzymska – brąz Gallienusa, wybita w Antiochii Pizydyjskiej [J. ANTONIEWICZ 1955; A. BURSCHE 1996, 175, nr 28; A. DYMOWSKI, J. SOBIERAJ 2009, 395, nr 26].

Patrząc zatem na szerszy region, można stwierdzić, że na Równinie Augustowskiej i Suwalszczyźnie oraz na Wschodnich Mazurach, czyli na terenie, gdzie pod koniec II wieku powstała kultura sudowska, znane są niezbyt liczne znaleziska monet rzymskich. Znalezione były one na cmentarzyskach, w tym w grobach, na osadach oraz pojedynczo. Dotychczas na tym terenie nie zarejestrowano żadnego depozytu monet rzymskich.

Ustalenie przynależności kulturowej znalezisk monetarnych z danego terytorium jest bardzo trudne. Oczywiście teoretyczne część znalezisk (chodzi o monety z I–II ww.n.e.) można powiązać z kulturą bogaczewską, która pod koniec II wieku zaczęła zanikać na terenach na wschód od Krainy Wielkich Jezior Mazurskich [M. ENGEL, P. IWANICKI, A. RZESZOTARSKA-NOWAKIEWICZ 2006, 185]. Przede wszystkim dotyczy to monet z osad i cmentarzysk kultury bogaczewskiej, a zwłaszcza z pochówków, jak np. sesterce Trajana i Hadriana z grobu nr 5 na cmentarzysku w Boćwinie, powiat gołdapski [J. JASKANIS, 1977, 257–258, tam starsza literatura].

Należy jednak zachować szczególną ostrożność w kojarzeniu monet z I–II wieku z Mazur Wschodnich z kulturą bogaczewską. Powinno się zawsze pamiętać, że monety nie są wiarygodnym wyznacznikiem chronologicznym, gdyż mogły być przechowywane przez miejscową ludność przez wieki. Nawet w zespołach zwartych, takich jak groby i skarby, monety rzymskie podają tylko jedną wiarygodną datę – *terminus post quem*, czyli czas, przed którym nie mogły nastąpić tezauryzacja skarbu lub pogrzeb zmarłego. W rzeczywistości monety mogły trafić w ziemię znacznie później – nawet setki lat od daty ich wybitcia. Zatem część monet z I–II ww. odnalezionych na terenach na wschód od Krainy Wielkich Jezior Mazurskich mogła należeć do ludności kultury sudowskiej. Na przykład sesterce Hadriana z cmentarzyska Czerwony Dwór był odkryty w centralnym grobie kurhanu 43 (obiekt 109), pochodzącym z fazy C₂ [P. SZYMAŃSKI 2013, ryc. 9:3].

Naszym zdaniem jednoznaczne powiązanie znalezisk monet z konkretną kulturą często wydaje się wręcz niemożliwe. Dotyczy to nie tylko pojedynczych znalezisk – przypadkowych i pochodzących od detektorystów, ale także monet z wielokulturowych stanowisk archeologicznych lub ze stanowisk z niejasną przynależnością kulturową. Możemy wymienić np. trzy monety znane z badań przedwojennych – brąz Antonina Piusa i dwie nieokreślone – z terenu cmentarzyska z okresu wpływów rzymskich i okresu wędrówek ludów w miejscowości Lisy, powiat gołdapski [W. NOWAKOWSKI 2001, 68–69, tam starsza literatura]. Przeprowadzone w latach 2007–2009 badania wykopaliskowe potwierdziły obecność na tym stanowisku grobów łączonych zarówno z kulturą bogaczewską, jak i sudowską [P. IWANICKI 2015, 111]. Trudności w określeniu kulturowym dotyczą również brązu Faustyny Starszej z grobu nr 2 na cmentarzysku w miejscowości Grunajki, powiat gołdapski, a także monet miedzianych na wpół przetopionych z pochówku nr 4 na tym samym cmentarzysku [W. NOWAKOWSKI 2001, 56, tam starsza literatura].

Jednocześnie monety z III–IV ww. można dość śmiało skojarzyć z ludnością kultury sudowskiej. To na przykład silikwy Konstancjusza II z okolic wsi Nowa Boćwinka [W. NOWAKOWSKI 2001, 82, tam starsza literatura] i z pochówku urnowego z cmentarzyska Grunajki [W. NOWAKOWSKI 2001, 55–56, tam starsza literatura], sesterce Aleksandra

Sewera i Gordiana III z miejscowości Grodzisko [W. NOWAKOWSKI 2001, 55, tam starsza literatura] oraz moneta Gallienusa z okolic wsi Kuty [J. ANTONIEWICZ 1955].

Pomimo pokrewieństwa kultur bogaczewskiej i sudowskiej, można zauważyć różnice w charakterze znalezisk monet na ich terenach. Jeśli w kulturze bogaczewskiej wyraźnie dominują sesterce [A. ZAPOLSKA 2011, 1117], to w kulturze sudowskiej dominacja ta nie jest tak oczywista, dość licznie występują inne monety. Na terenie tej kultury zarejestrowane zostały na przykład znaleziska srebrnych silikw IV wieku, a także nominały brązowe z IV wieku, prawie nieznane z innych części obszaru osadnictwa Zachodnich Bałtów.

Podsumowując, można stwierdzić, że sesterce ze stanowiska Szwałk 18 są znaleziskami dość typowymi dla swojego regionu, co odzwierciedla charakterystyczną dla wszystkich kultur bałtyjskich preferencję dla monet rzymskich z brązu, a nie ze srebra. W tej chwili trudno jednoznacznie stwierdzić, z jaką kulturą związane są te znaleziska – z bogaczewską czy sudowską. Sądząc po tym, że monety prawdopodobnie przez długi czas były w obiegu na terenie Cesarstwa Rzymskiego, o czym świadczy ich zużycie, na Mazury Wschodnie trafiły one znacznie później od daty wybicia, być może dopiero w III wieku. Oznacza to, że sesterce ze stanowiska Szwałk 18 należały najprawdopodobniej do ludności kultury sudowskiej.

Bibliografia

ANTONIEWICZ J.

1955 *Brązowa moneta cesarza Galiena, znaleziona w miejscowości Kuty, pow. Węgorzewo*, WA XXII, 358–360.

BURSCHE A.

1996 *Later Roman-Barbarian Contacts in Central Europe. Numismatic Evidence*, Studien zu Fundmünze der Antike 11, Berlin.

DYMOWSKI A., SOBIERAJ J.

2009 *Monety rzymskie w zbiorach Działu Archeologii Muzeum Warmii i Mazur*, RO XVIII, 383–401.

ENGEL M., IWANICKI P., RZESZOTARSKA-NOWAKIEWICZ A.

2006 *‘Sudovia in qua Sudovitae’. The new hypothesis about the origin of Sudovian Culture*, AL 7, 184–211.

IWANICKI P.

2012 *Cmentarzysko w Lisach pow. gołdapski w świetle źródeł archiwalnych i współczesnych badań archeologicznych*, „Pruthenia” VII, 69–84.

2015 *Kształtowanie się osadnictwa kultury bogaczewskiej w dolinie Gołdapy, na podstawie badań z lat 2008–2011*, [w:] S. WADYL, M. KARCEWSKI, M. HOFFMANN (red), *Materiały do Archeologii Warmii i Mazur I*, Warszawa-Białystok, 109–117.

JASKANIS J.

1977 *Cmentarzyska kultury zachodniobałtyjskiej z okresu rzymskiego. Materiały do badań nad obrzędkiem pogrzebowym*, MSiW IV, 239–350.

NOWAKOWSKI W.

2001 *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum. Polen. Band 1. Masuren*, Warszawa.

SZYMAŃSKI P.

2013 *Z badań nad chronologią i zróżnicowaniem kulturowym społeczności Mazur w późnej starożytności i u progu wczesnego średniowiecza*, Światowit B: Barbaricum 9, Warszawa.

ZAPOLSKA A.

2011 *Roman Coins from the Western Part of the West Balt Territory*, [w:] N. HOLMES (red.), *Proceedings of the XIVth International Numismatic Congress*, Glasgow 2009, 1115-1125.

Sestertii of Aelius and Commodus from the Borecka Forest

In August 2023, during a surface survey with metal detectors, Roman bronze coins were found at the previously unknown site no. 18 in Szwałk situated in the eastern part of the Borecka Forest. The site is currently interpreted as a settlement of the West Balt population with the oldest artefacts dating back to the early Roman Period, and the youngest finds being early medieval. The coins are the sestertii of Aelius and Commodus, minted in Rome in the years 137 and 178 (Figs. 1, 2). No other finds or traces of an archaeological feature or cultural layer were recorded in the immediate vicinity of the coins, so they are considered as a lose finds.

Roman coins are not commonly found in Olecko district. Only two Roman specimens are known from excavations of the cemetery in Czerwony Dwór (site XXI): a sestertius of Hardrian and sestertius of Alexander Severus. A larger number of Roman coins was recorded in Gołdap district, neighboring with Olecko district to the north. The finds of a few coins were also reported in the vicinity of the village of Szwałk in the eastern part of Węgorzewo district.

Looking at the broader region, it can be concluded that there are not many finds of Roman coins in the Augustów Plain, Suwałki region and Eastern Masuria, i.e. in the territory where the Sudovian culture emerged at the end of the 2nd century. They were found in graves in cemeteries, within settlements plus lose finds. So far, no deposit of Roman coins has been recorded in this region.

Determination of the cultural affiliation of monetary finds from a given territory is very difficult. Of course in theory some of the finds, that is the coins dated to the 1st and 2nd centuries AD, can be associated with the Bogaczewo culture, which began to disappear from the territories east of Masurian Lake District at the end of the 2nd century. This applies mainly to coins from settlements and cemeteries, especially from burials of the Bogaczewo culture. At the same time, it is advisable to be cautious in associating all coins from Eastern Masuria dated to the 1st and 2nd centuries with the Bogaczewo culture. We need to bear in mind that coins are not a reliable chronological indicator, as they may have been kept by local population for centuries. Thus, some of the coins from the 1st and 2nd centuries found east of the Masurian Lake District may have belonged to people of the Sudovian culture. In our opinion, linking coin finds to a specific culture often seems downright impossible. At the same time, coins from the 3rd and 4th centuries can be quite confidently associated with the populations of the Sudovian culture.

In conclusion, it can be claimed that the sestertii from Szwałk, site 18, are typical of their region, reflecting the preference for Roman bronze coins, rather than silver, which is characteristic of all Baltic cultures. For the time being, it is difficult to affiliate these finds with either the Bogaczewo or Sudovian culture. Judging by their wear, the coins could have circulated for some time in the Roman Empire and they did not reach Eastern Masuria until the 3rd century. This implies that the sestertii from Szwałk, site 18, most likely belonged to the population of the Sudovian culture.

Przynależność administracyjna miejscowości wymienionych w tomie

Polska

Augustów, gm i pow. *loco*, woj. podlaskie
Bachanowo, gm. Jeleniewo, pow. Suwałki, woj. podlaskie
Bargłów Dworny, gm. Bargłów Kościelny, pow. Augustów, woj. podlaskie
Becejły, gm. Szypliszki, pow. Suwałki, woj. podlaskie
Biezuń, gm. *loco*, pow. Żuromin, woj. mazowieckie
Bilwinowo, gm. Szypliszki, pow. Suwałki, woj. podlaskie
Biskupin, gm. Gąsawa, pow. Żnin, woj. kujawsko-pomorskie
Boćwinka, gm. i pow. Gołdap, woj. warmińsko-mazurskie (dawn. Alt Bodschingken,
Kr. Goldap, Ostpreussen)
Bogaczewo-Kula, gm. i pow. Giżycko, woj. warmińsko-mazurskie
(dawn. Kulla-Brücke/Bogatzewen, Kr. Lötzen, Ostpreussen)
Borki, gm. Kowale Oleckie, pow. Olecko, woj. warmińsko-mazurskie
Brwinów, gm. *loco*, pow. Pruszków, woj. mazowieckie
Czarna Hańcza, gm. Giby, pow. Sejny, woj. warmińsko-mazurskie
Czarna Wieś, gm. Czarna Białostocka, pow. Białystok, woj. podlaskie
Czerwone Bagno, gm. Jeleniewo, pow. Suwałki, woj. podlaskie
Czerwony Dwór, gm. Kowale Oleckie, pow. Olecko, woj. warmińsko-mazurskie
(dawn. Rothebude, Kr. Goldap, Ostpreussen)
Czubin, gm. Brwinów, pow. Pruszków, woj. mazowieckie
Degucie, gm. Dubeninki, pow. Goldap, woj. warmińsko-mazurskie
Dowiaciszki (lit. Dievetišké), gm. Puńsk, pow. Sejny, woj. podlaskie
Dręstwo – patrz Dreństwo
Dreństwo (wcześniej Dręstwo), gm. Bargłów Kościelny, pow. Augustów, woj. podlaskie
Drohiczyn, gm. *loco*, pow. Siemiatycze, woj. podlaskie
Dybowo, gm. Świętajno, pow. Olecko, woj. warmińsko-mazurskie
Garbaś, gm. Filipów, pow. Suwałki, woj. podlaskie
Giby, gm. *loco*, pow. Sejny, woj. podlaskie
Główka, gm. Kowale Oleckie, pow. Olecko, woj. warmińsko-mazurskie
Grądy-Woniecko, gm. Rutki, pow. Zambrów, woj. podlaskie
Grodzisko, gm. Banie Mazurskie, pow. Gołdap, woj. warmińsko-mazurskie

Grunajki, gm. Banie Mazurskie, pow. Gołdap, woj. warmińsko-mazurskie (dawn. Gruneyken, Kr. Darkehmen, Ostpreussen)

Horodniana, gm. Suchowola, pow. Sokółka, woj. podlaskie

Jałowo, gm. Rutka-Tartak, pow. Suwałki, woj. podlaskie

Janów Pomorski (emporium handlowe Truso), gm. i pow. Elbląg, woj. warmińsko-mazurskie

Jasionowa Dolina, gm. Janów, pow. Sokółka, woj. podlaskie

Jegliniec, gm. Szypliszki, pow. Suwałki, woj. podlaskie

Jemieliste, gm. Filipów, pow. Suwałki, woj. podlaskie

Jędrzejki, gm. Kalinowo, pow. Ełk, woj. warmińsko-mazurskie

Judziki, gm. Bargłów Kościelny, pow. Augustów, woj. podlaskie

Judziki, gm. i pow. Olecko, woj. warmińsko-mazurskie

Kalniszki, gm. i pow. Gołdap, woj. warmińsko-mazurskie

Kamienna Stara, gm. Dąbrowa Białostocka, pow. Sokółka, woj. podlaskie

Kazimierówka, gm. Jeleniewo, pow. Suwałki, woj. podlaskie

Konikowo (dawn. Rostek), gm. i pow. Gołdap, woj. warmińsko-mazurskie

Korkliny, gm. i pow. Suwałki, woj. podlaskie

Kosmów, gm. i pow. Hrubieszów, woj. lubelskie

Kośmidry, gm. i pow. Gołdap, woj. warmińsko-mazurskie

Krukówek, gm. Raczek, pow. Suwałki, woj. podlaskie

Krzemionki Opatowskie (rezerwat archeologiczny), gm. Bodzechów, pow. Ostrowiec, woj. świętokrzyskie

Krzywe, gm. i pow. Suwałki, woj. podlaskie

Krzywółka (część miasta Suwałki), woj. podlaskie

Kuty, gm. Pozezdrze, pow. Węgorzewo, woj. warmińsko-mazurskie (dawn. Kuten, Kr. Angerburg, Ostpreussen)

Laski Wielkie, gm. Kalinowo, pow. Ełk, woj. warmińsko-mazurskie

Lisy, gm. Banie Mazurskie, pow. Gołdap, woj. warmińsko-mazurskie (dawn. Lyssen, Kr. Angerburg, Ostpreussen)

Lubawa, gm. *loco*, pow. Iława, woj. warmińsko-mazurskie

Łumbie, gm. i pow. Sejny, woj. podlaskie

Magdalenowo, gm. i pow. Suwałki, woj. podlaskie

Małe Raczek, gm. Raczek, pow. Suwałki, woj. podlaskie

Małyszówka (część miasta Dąbrowa Białostocka), gm. Dąbrowa Białostocka, pow. Sokółka, woj. podlaskie

Maryjanka (obecnie część wsi Krosna-Wieś), gm. Brwinów, pow. Pruszków, woj. mazowieckie

Mazurowo, gm. Kalinowo, pow. Ełk, woj. warmińsko-mazurskie

Mieruniszki, gm. Filipów, pow. Suwałki, woj. podlaskie

Miłuki, gm. i pow. Ełk, woj. warmińsko-mazurskie

Muły, gm. Giby, pow. Sejny, woj. podlaskie

Netta, gm. i pow. Augustów, woj. podlaskie

Niedrzwica, gm. i pow. Gołdap, woj. warmińsko-mazurskie

Niemcowizna, gm. i pow. Suwałki, woj. podlaskie

Nieszki, gm. Bakalarzewo, pow. Suwałki, woj. podlaskie

Nowa Boćwinka, gm. i pow. Gołdap, woj. warmińsko-mazurskie
(dawn. Neu Bodschtwinden, Kr. Goldap, Ostpreussen)

Nowy Wiśnicz, gm. *loco*, pow. Bochnia, woj. małopolskie

Olecko, gm. i pow. *loco*, woj. warmińsko-mazurskie (dawn. Oletzko / Treuburg, Kr. Oletzko / Treuburg, Ostpreussen)

Osinki, gm. i pow. Suwałki, woj. podlaskie

Osowa, gm. i pow. Suwałki, woj. podlaskie

Otrębusy, gm. Brwinów, pow. Pruszków, woj. mazowieckie

Paprotki Kolonia, gm. Miłki, pow. Giżycko, woj. warmińsko-mazurskie

Pieńczykówka, gm. Rajgród, pow. Grajewo, woj. podlaskie

Pijawne Polskie, gm. Nowinka, pow. Augustów, woj. podlaskie

Plewki, gm. i pow. Olecko, woj. warmińsko-mazurskie
(dawn. Plöwen, Kr. Treuburg, Ostpreussen)

Płociczno, gm. Bakałarzewo, pow. Suwałki, woj. podlaskie

Podliszewo, gm. Rajgród, pow. Grajewo, woj. podlaskie

Raczki, gm. Raczki, pow. Suwałki, woj. podlaskie
(dawn. Raczki, Kr. Suwałki, Ostpreussen)

Rajgród, gm. *loco*, pow. Grajewo, woj. podlaskie

Rostoły, gm. Juchnowiec Kościelny, pow. Białystok, woj. podlaskie

Rowele, gm. Rutka-Tartak, pow. Suwałki, woj. podlaskie

Równina Dolna, gm. Korsze, pow. Kętrzyn, woj. warmińsko-mazurskie
(dawn. Unter-Plehn, Kr. Rastenburg, Ostpreussen)

Rybczyzna, gm. Rajgród, pow. Grajewski, woj. podlaskie

Sacin (wyspa na jez. Rajgrodzkim), woj. podlaskie

Sejny, gm. i pow. *loco*, woj. podlaskie

Skarkiszki (lit. Skarkiškiai), gm. Puńsk, pow. Sejny, woj. podlaskie

Skomętno Wielkie, gm. Kalinowo, pow. Ełk, woj. warmińsko-mazurskie
(dawn. Skomentnen/Skomanten, Kr. Lyck, Ostpreussen)

Skrodkie (vel Tworki Skrodkie), gm. Rajgród, pow. Grajewo, woj. podlaskie

Smolniki, gm. Rutka-Tartak, pow. Suwałki, woj. podlaskie

Stacze, gm. Kowale Oleckie, pow. Olecko, woj. warmińsko-mazurskie
(dawn. Statzen, Kr. Oletzko, Ostpreussen)

Stacze, gm. Kalinowo, pow. Ełk, woj. warmińsko-mazurskie

Stare Kiełbonki (Ławny Lasek), gm. Piecki, pow. Mrągowo, woj. warmińsko-mazurskie
(dawn. Alt-Kelbonken, Kr. Sensburg, Ostpreussen)

Straduny, gm. i pow. Ełk, woj. warmińsko-mazurskie

Strękowa Góra (Góra Strękowa), gm. Zawady, pow. Białystok, woj. podlaskie

Surąż, gm. *loco*, pow. Białystok, woj. podlaskie

Sztabin, gm. *loco*, pow. Augustów, woj. podlaskie

Szurpiły, gm. Jeleniewo, pow. Suwałki, woj. podlaskie (w obrębie Szurpił lokalne nazwy części wsi – Targowisko, Mosiężysko, Góra Zamkowa, Góra Kościelna)

Szuszalewo, gm. Dąbrowa Białostocka, pow. Sokółka, woj. podlaskie

Szwajcaria, gm. i pow. Suwałki, woj. podlaskie

Szwałk, gm. Kowale Oleckie, pow. Olecko, woj. warmińsko-mazurskie

Szymany, gm. Wąsosz, pow. Grajewo, woj. podlaskie
Szypliszki, gm. *loco*, pow. Suwałki, woj. podlaskie
Śniepie, gm. i pow. Ełk, woj. warmińsko-mazurskie
Świętek-Strumiany, gm. Czyżew, pow. Wysokie Mazowieckie, woj. podlaskie
Tałty, gm. i pow. Mikołajki, woj. warmińsko-mazurskie
(dawn. Talten, Kr. Sensburg, Ostpreussen)
Turtul (przysiółek wsi Malesowizna), gm. Jeleniewo, pow. Suwałki, woj. podlaskie
Tworki, przysiółek wsi Skrodzkie, gm. Rajgród, pow. Grajewo, woj. podlaskie
Tykocin, gm. *loco*, pow. Białystok, woj. podlaskie
Ulów, gm. i pow. Tomaszów Lubelski, woj. lubelskie
Warszawa-Zerzeń (osiedle w dzielnicy Wawer)
Wierzbianki, gm. Kowale Oleckie, pow. Olecko, woj. warmińsko-mazurskie
Wiżajny, gm. *loco*, pow. Suwałki, woj. podlaskie
Wnory-Wypychy, gm. Kulesze Kościelne, pow. Wysokie Mazowieckie, woj. podlaskie
Wojdy, gm. Rajgród, pow. Grajewo, woj. podlaskie
Wołownia, gm. Jeleniewo, pow. Suwałki, woj. podlaskie
Woźnawieś (dawn. Woźna Wieś), gm. Rajgród, pow. Grajewo, woj. podlaskie
Wólka, gm. Bakałarzewo, pow. Suwałki, woj. podlaskie
Wyszembork, gm. Mrągowo, pow. Mrągowo, woj. warmińsko-mazurskie
Zelwa, gm. Giby, pow. Sejny, woj. podlaskie
Zełwagi, gm. Mikołajki, pow. Mrągowo, woj. warmińsko-mazurskie
(dawn. Selbongen, Kr. Sensburg, Ostpreussen)
Żubronajcie, gm. Krasnopol, pow. Sejny, woj. podlaskie
Żywa Woda, gm. Jeleniewo, pow. Suwałki, woj. podlaskie

Litwa

Alytus, Alytaus m. sav., Alytaus aps.
Baitai (Baičiai), Dvilų sen., Klaipėdos raj. sav., Klaipėdos aps.
Bakšiai, Šventėžio sen., Lazdijų raj. sav., Alytaus aps.
Delnica, Šeštokų sen., Lazdijų raj. sav., Alytaus aps.
Druskininkai (lit. Druskininkai), *Druskininkų* raj. sav., Alytaus aps.
Dūkai, Būdvečio sen., Lazdijų raj. sav., Alytaus aps.
Elveriskė, Lazdijų sen., Lazdijų raj. sav., Alytaus aps.
Gumbeliai (Maišymai), Šeštokų sen., Lazdijų raj. sav., Alytaus aps.
Jaskonis, Druskininkų raj. sav., Alytaus aps.
Kirsnelė, Šeštokų sen., Lazdijų raj. sav., Alytaus aps.
Kvietiniai, Dauparų-Kvietinių sen., Klaipėdos raj. sav., Klaipėdos aps.
Lazdijai, Lazdijų raj. sav., Alytaus aps.
Maišymai, Šeštokų sen., Lazdijų raj. sav., Alytaus aps. – por. Gumbeliai
Meškučiai, Daugų sen., Alytaus raj. sav., Alytaus aps.
Mikniškiai, Šeštokų sen., Lazdijų raj. sav., Alytaus aps.
Pažarstis, Šilavotas sen., Prienų raj. sav., Kaunas aps.
Rudamina, Lazdijų sen., Lazdijų raj. sav., Alytaus aps. – pol. Urdomin

Stanaičiai, Garliavos sen., Kauno raj. sav., Kauno aps.
Strumbagalvė, Būdvečio sen., Lazdijų raj. sav., Alytaus aps.
Užpekliai, Kretingos sen., Kretingos raj. sav., Klaipėdos aps.
Zapsė, Lazdijų raj. sav., Alytaus aps.
Zubriai, Kalvarijos sen., Kalvarijos sav. Mariampolės aps.

Łotwa

Lejasdopeles (Sēlpils Lejasdopeles), Sēlpils pag., Jēkabpils nov.
Vampenieši II (wyspa Dole), pag. Salaspils, nov. Salaspils

Ukraina

Komariv (Комарів), rej. kelmieniecki, obw. czerniowiecki
Ostriv (Острів), rej. białocerkiewski, obw. kijowski

Białoruś

Lida (Ліда), rej. *loco*, obw. grodzieński
Podweryszki (biał. Падварышкі), rej. Werenowski, obw. grodzieński

Rosja (w tym nieistniejące miejscowości Prus Wschodnich, obecnie na terenie obwodu królewieckiego)

Dawn. Imten, Kr. Wehlau, Ostpreussen - miejscowość nie istnieje, raj. Gwardiejsk, obw. królewiecki
Izmierskoje poselenije (Измери, tat. *Әжмәр авыл җирлеге, Äctär awıl cirlege*), raj. Spas, Tatarstan
Izerkapinis (Изеркапинис) – cmentarzysko w miejscowości Klincovka (Клинцовка), raj. Zelenogradsk, obw. królewiecki
Klincovka (Клинцовка), raj. Zelenogradsk, obw. królewiecki (dawn. Wosegau, Kr. Königsberg, Ostpreussen)
Kostroma (Кострома), raj. i obw. kostromskoi
Dawn. Medenau, Kr. Fischhausen, Ostpreussen – obecnie Logvino (Логвино), raj. Svetlogorsk, obw. królewiecki
Nowogród Wielki (Беликий Новгород), raj. i obw. nowogrodzki
Osipowa pustyn' (Осипова пустынь), raj. Aleksandrovsk, obw. włodzimierski
dawn. Schulstein, Kr. Königsberg, Ostpreussen – obecnie Volnoe (Вольное), raj. Zelenogradsk, obw. królewiecki
Wies' (Весь), raj. Suzdal, obw. włodzimierski
Wystruć – Černiahovsk (Черняховск), raj. *loco*, obw. królewiecki – (dawn. Insterburg, Kr. *loco*, Ostpreussen) – pol. Wystruć
Dawn. Zohpen, Kr. Wehlau, Ostpreussen – obecnie Suvorovo (Суворово), raj. Gwardiejsk, obw. królewiecki

Niemcy

Hedeby/Haithabu (obecnie Busdorf, dzielnica Hadeby), Kr. Schleswig-Flensburg,
Schleswig-Holstein

Szwecja

Ales Stenar (nazwa obiektu zabytkowego) – miejscowość Kåseberga, komm. Ystad, län Skåne

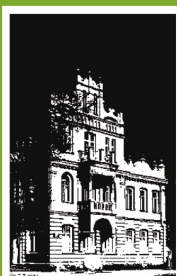
Tunezja

Kartagina (łac. Carthago), obecnie w granicach Tunis (arab. تونس), wil. Tunis
Thysdrus (obecnie Al Dżamm, arab. ج, fr. *El Jem*), wil. Al.-Mahdija

Wykaz skrótów

AL	„Archaeologia Litwana”, Vilnius.
Alt-Preußen	„Alt-Preußen. Vierteljahresschrift für Vor- und Frühgeschichte”, Königsberg.
AP	„Archeologia Polski”, Warszawa.
ATL	Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje.... metais, Vilnius.
Bałtowie i ich sąsiedzi...	A. BITNER-WRÓBLEWSKA, G. IWANOWSKA (red.), <i>Bałtowie i ich sąsiedzi. Marian Kaczyński in memoriam</i> , Seminarium Bałtyjskie II, Warszawa 2009.
Ceramika bałtyjska...	M. KARCZEWSKA, M. KARCZEWSKI (red.) <i>Ceramika bałtyjska. Tradycje i wpływy. Materiały z konferencji, Białystok 21-23 września 2005 roku</i> , Białystok 2009.
Ceramika zachodniobałtyjska I...	M. KARCZEWSKI (red.), <i>Ceramika zachodniobałtyjska od wczesnej epoki żelaza do początków ery nowożytniej. Materiały z konferencji – Białystok, 14–16 maja 1997</i> , Białystok 1998.
Ceramika zachodniobałtyjska II	M. KARCZEWSKA, M. KARCZEWSKI (red.), <i>Ceramika zachodniobałtyjska. Nowe źródła i interpretacje. Materiały z Konferencji, Białystok 23-24 września 2002</i> , Białystok 2004.
Kultura bogaczewska...	A. BITNER-WRÓBLEWSKA (red.), <i>Kultura bogaczewska w 20 lat później. Materiały z konferencji, Warszawa, 26–27 marca 2003</i> , Seminarium Bałtyjskie I, Warszawa 2007.
Kultury archeologiczne...	K. GODŁOWSKI (red.), <i>Kultury archeologiczne i strefy kulturowe w Europie Środkowej w okresie wpływów rzymskich. Materiały z konferencji zorganizowanej przez Polskie Towarzystwo Archeologiczne, Oddział w Nowej Hucie i Instytut Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego w dniach 20–22 września 1972 roku w Nowej Hucie i Krakowie</i> , Zeszyty Naukowe UJ CCCCXXII, Prace Archeologiczne 22, Kraków 1976.
LA	„Lietuvos archeologija” Vilnius.
MAB	Monumenta Archaeologica Barbarica, Kraków-Warszawa.

MdspK	Materiały do syntezy pradziejów Kujaw, Poznań.
MS	Materiały Starożytne, Warszawa.
MSiW	Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne, Warszawa.
Officina archaeologica optima...	W. NOWAKOWSKI, A. SZELA (red.), <i>Officina archaeologica optima. Studia ofiarowane Jerzemu Okuliczowi-Kozarynowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin</i> , Światowit P VII, Warszawa 2001.
Prussia	„Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia”; od 1926 roku: „Zeitschrift der Altertumsgesellschaft Prussia”; od 1927 roku: „Prussia. Zeitschrift für Heimatkunde und Heimatschutz”; od 1940 roku: „Prussia. Zeitschrift für Heimatkunde”, Königsberg.
RB	„Rocznik Białostocki”, Białystok.
RO	„Rocznik Olsztyński”, Olsztyn.
SAS	„Studia Archaeologica Sudauica”, Warszawa.
Sem Bałt	Seminarium Bałtyjskie, Warszawa.
Światowit B	Światowit. Supplement Series B, Warszawa.
Światowit P	Światowit. Supplement Series P: Prehistory and Middle-ages, Warszawa.
WA	„Wiadomości Archeologiczne”, Warszawa.
ZOW	„Z Otchłani Wieków”, Poznań-Warszawa.
AZP	– Archeologiczne Zdjęcie Polski
BTN	– Białostockie Towarzystwo Naukowe
IAUW	– Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego
KEJ	– Kompleksowa Ekspedycja Jaćwieska
KZA	– Konserwator Zabytków Archeologicznych
NID	– Narodowy Instytut Dziedzictwa
PSOZ	– Państwowa Służba Ochrony Zabytków
PTA	– Polskie Towarzystwo Archeologiczne
PTAiN	– Polskie Towarzystwo Archeologiczne i Numizmatyczne
WAUW	– Wydział Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego
WUOZ	– Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków

MUZEUM
w Suwałkach

WYDZIAŁ
ARCHEOLOGII
Uniwersytet
Warszawski

ISBN WAUW 978-83-66210-47-9
ISBN MOS 978-83-61494-35-5
ISSN 2544-9982